

AZ ERDÉLYI HELYEZKEDÉS

E hasábokon vakmerő elszántsággal nemrégén néhány futólagos jegyzetet róttam a vajudó Európáról, amely szinte kiismerhetetlen tárgy a kisebbségi élet eldugott és szűk területén élő figyelők számára. Most megint erőt túlhaladó kérdéshez fogok: milyen az erdélyi magyarság helyzete eltorzult világrészünkben és azon kényes darabján, melybe a történelem sodró vihara ültetett? Ez a tárgy nagyon közel van szemünkhöz és az egyéni átélések révén talán el is rajzolt, mintahogy a szolgaságba fogott ló is ijesztő mérvben látja a nagyon gyorsan és kis távolságról felbukkanó képeket. Tíz év alatt tizedeket éltünk meg és négy válságot, az emberit, európai, magyar és erdélyit egyaránt vészeltük át. Minden óra és minden fordulat rákarcolta kisérteti betűit magunktartására. Az erdélyi orca a XVI. század óta soha annyit ki nem fejezett, mint most, pedig úgy éreztük, mintha lassanként minden megkövülne bennünk. Nehéz olvasni ezeket a belső és külső véseteket önmagunkon önmagunkból kitekintve. De a várható legsilányabb eredmény sem riaszthat vissza a kísértettől, hogy *a mi életünk* néhány gyorsírási jelét ki ne betűzzük. Hangos kimondásuk világosabb értelmet kölcsönöz a néma gondolatnak és a siket érzésnek.

Az erdélyi közlélek a világháború előtt se ringott tökéletes összhangban. Halaványan égtek még a régi önálló mult emlékei és a tökéletes visszaolvadás az anyállamba még nem történt meg. A régi diplomácia titokzatosságai, a szenvedélyes politizálási hajlam, az egykori sok jobbágyrendszer hagyományaként visszamaradt gazdasági gyengeség, a felekezeti tagoltság és vele kapcsolatos szellemi liberálizmus, a társadalmi arisztokratizmus és az erdélyi polgárság hiánya egyre gyöngülő, de mégis tagadhatatlan határt húzott az erdélyiség és magyarországiság között. Nemcsak a beszéd, hanem az életkifejezés más módozatain is érezhető volt a hangsúly némi különbsége. A modern államrendszer pompás intézményeinek nem volt még annyi idejük, hogy az erdélyi magyarságot szorosan összefűzzék a román és szász nemzetiségekkel. Az 1848-tól 1867-ig húzódó elkülönődési irányzatok, harci és politikai ellenségeskedések nagyobbára feledésbe merültek, de az eltávolodás az erdélyi magyarság és a nemzetiségek között sokkal nagyobb lett, mint az önálló fejedelemség korában volt. Az erdélyi erőnek csak a fölét szedte le a történeti Magyarország, de ezt sem teljesen. Rengeteg tehetség és képesség maradt kiaknázatlanul. Elég arra utalnunk, hogy a székelységben rejlő nagy diplomáciai képességeket, amelyeknek atavizmusa kitört nagy idők után is az elszármazott Andrássyban és Kálnokyban, nem tudták kibányászni. A politikusok közül is csak Bánffy Dezső és Tibád Antal jutottak igazi alkotó lehetőségekhez, míg Ugron Gábor, Bartha Miklós, Apáthy István a végnélküli ellenzékeskedésben őrlődtek fel. Az otthonmaradt erőnek a csekély helyi tevékenység, a hivatalnoki és pártélet kicsinyességei maradtak, mert nem tudtak számukra nagyvonalú és előrelátó nemzetiségi politikát kiszabni. Épen ezen a ponton súlydnt az erdélyi magyarság vagy érdektelenségbe, vagy tehetlenségbe, vagy hibás utakra. Napról-napra látta a románság friss és fiatal kivirágzását, mely romanizálni tudta a parasztság nagy tömegeit és a tőkéivel szívosan fenyegette a magyar kézen lévő birtokokat. A föld kisajátítása más alapon már akkor elkezdődött. A nép körében a magyar imperium még zavarhatatlannak tetsző korában is hallani lehetett, hogy a királya Carol és a világháború derekán, Albániában román százados barátom szobájában Mária királyné szép arcképét nézve egy budapesti képes lap oldalán minden különösebb tiltakozás nélkül mondhattam: egykét év múlva Mária lesz a királynénk.

Barátom két év múlva mint prefektus az új Romániából való kiutasíttatásom alkalmán családom érdekében humánusan közbelépett.

Azt is látta az erdélyi magyarság, hogy a szászok mind területesebben bocsátják szét gazdasági hálózatukat magyar gazdasági szervezetek hátrányára, tehát némi

bontó és támadó jelleget adnak különálló és középpontosított független életüknek. Semmi sem történt az egyéni összeköttetéseken, a jog formális alkalmazásán és néhány politikai jóindulatán kívül, ami a három nemzetiséget természetes és okos kapcsolatokba összekötötte volna. Egyedül az Emke képviselte a nemzetiségi politikát, olyan eszközökkel, melyek a jövő arzenáljába, a kisebbségi módszerekbe tartoztak, mikor még nyakig ültünk a jelen kiváltságos állapotában. A budapesti radikalizmus szüksége és mellőzhetetlen elgondolásai éppen úgy nem tudtak utat törni az erdélyi társadalomba, mint régebben az Eötvös-Mocsáry meglátások követelményei sem. Erdélynek nem voltak meg a szigorú szilárdsággal megépített politikai útjai. A bécsi monarchia és a budapesti nemzetállam szubjektív életirányzata és a maga külön területének szétfejtő célzatai között a megadás fatalizmusával, hervadtan, csüggedve várakozott az ismeretlen-ismerős végzetre. Sokan riadtak fel már akkor, midőn közismertek lettek a romániai térképek, melyek a határt a Tiszáig vonták meg évtizedekkel a világegés előtt és különösen azok, akik Jancsó Benedek írásaiból következtetést vontak ki a vaskövetkezetességgel fejlődő törekvések tekintetében. A külföldi diplomata munkát figyelemmel kísérő szórványos erdélyiek nem kicsinyelték le a Scotus Viatorok és Buxton-fivérek lázas tevékenységét és nem mosolyogtak Ady Endre váteszi cikkén, mely a háború előtt kísérteties erővel foglalkozott azzal, hogy mi lesz, ha a románság birtokba veszi Erdélyt? De mi sem történt, aminek ez ismeretekből történni kellett volna. Amint a magyar közlélek nem készült fel a külföldön már korán beharangozott nagy háborúra, éppen úgy az erdélyi magyarság is zúgó, összevissza lélekkel zuhant az új végzet ölébe.

A kisebbségi sors váratlan fordulataival érthetően és teljesen megzavarta az erdélyi magyar társadalmat. Rája zudult minden bekövetkezett válság; a háború és békekötés rombolásaiból fakadó újszerűség, hogy néhányat említsünk: a megváltozott erkölcs, a drágaság, a szellemi-anyagi forgalom megzavarása és az új hősiség idegessége, a népszövetség bizonytalan és ravasz eszmevilága, a vallásos renaissance és neoklasszicizmus elvonatkoztató törekvéseivel; lázas törekvés a régi értékek átdolgozására, de éppen olyan lázas törekvés régiek feltámasztására, ellentétesek erőszakolására, a nagy kiábrándulásból, gyengeségből, vérvesztésből, anyagi visszacsökkenésből folyó világfájdalom, a vagyoni állapotok forradalmi eltolódása, a gazdagok rohamos emelkedése és a szegények rohamos súlyedése, mindenképp a középosztály elpusztulása. Mint forgószél ingatta meg a külön európai válság is. A konzervatív világnézet feleledése, sőt a reakció újszerű forrataga a jobb és baloldali szélsőségek kiélezése útján, a bolsevizmus csodálatos anarchiája és a szocializmus csodálatos összeroppanása, a polgári szervezetek meglepő gyengülése, a valuták hagymáza, a föld és paraszt jelentőségében mutatkozó új fiziokratizmus, új államok vajudási nehézségei, az építő és támadó nacionalizmus ellenmondása, a nemzetiségi eszmekör átépítése kisebbségivé és az ebből folyó jogi és politikai zavar, a kozmopolita és nemzeti céltatok vetélkedése, az egyensúlyozatlanság az egyoldalú lefegyverezések és egyoldalú militarizmusok következtében, győzők túlhevített mámor, a legyőzöttek túlhajtott engedése, az amerikai szolgaság, a páneurópai törekvés, a döntőbírósi, lefegyverezési, örökbarátsági szerződések, a humanizmusból fakadó új irányzatok nagy erőket és fontos időket lekötő tevékenysége, a hatalmi viszonyok eltolódásából eredő új diplomáciai csoportulások és háborús fenyegetések zavara, szóval a betegség, lábbadozás, új vitalitásra készülődés és mindenképp a hazug életmód, erkölcstelen közélet végtelenül súlyos hatása – sok egyéb mellett az európai válságnak mind egy-egy szomorú tünete. Ha ezek a nemzetközi behatások az erdélyi magyarságnak csak lelki felszínét érintették, természetes, hogy az egyetemes magyarság válsága véres erővel szántott beléje: a háborús front páni széthullása, forradalmi mozgalmak, a politikai tényezők tétovázása és következetlensége során felgyülemlett erkölcstelenség, keserűség, a béketárgyalások kegyetlen várandósága, a gazdasági cimledek devalvációja, a békemű előtt fegyveres megszállással fo-

ganatosított területi szétdarabolás, új gazdasági rend keresése, a vörös és fehér reakció visszahatásai, majd a béke ratifikálása után a szabad és független, de megkisebbedett Magyarország politikai, gazdasági és szellemi újjáfelépítésének hatása elkerülhetetlen benyomásokat vont maga után.

Természetesen a legnagyobb jelentősége volt a külön erdélyi válságnak, melyhez az 1541., az 1687., az 1848. év után következő sem méreteiben, sem jelentőségében nem volt fogható. Az első több, régebbi és homályos kísérlet után megvalósította a külön erdélyi államot szuverén formában és erős reliefet adott két más magyar terület-darab küzdelmeinek; a második Erdélyt bekapcsolta a Habsburg-centralizáció eszme körébe és a régi, bizonyos mértékig egyszerű társadalmi állapotokon eléggé fejlődött vallási türelmen lazított és a nemzetiségi elkülönödést még jobban fokozta; a harmadik elhelyezte a liberális és kapitalista szándékú magyar nemzeti állam keretébe és a nyugateurópai gazdaság-szellemi világszemléletbe kapcsolta. Mindez aránylag beidegezhető volt. Az 1918-cal kezdődő és most is tartó új válság azonban emberfeletti fordulatot zúdított reánk. Kiszakadtunk a történeti Magyarországból egészen és nemcsak egy új államba jutottunk, hanem egy új államformába is, a wilsoni elvek és a hagyomány-jogának rendelkezéseiből előhívott államba, melyben a nyugati és balkáni ellentéteknek és négy jogrendszernek kellett összesimulni. Az egyesítés nehézségei, a többségi nemzet régi és új részeinek meghasonlása kísérte ezt a nehéz vállalatot. De az új „erdélyi magyarság”-nak is elkövetkezett hasonló nehézsége, bár a közös fájdalom révén tompított jelentőséggel: a belső részek magyar lakóinak újszerű találkozási az alföldi magyarsággal, vagyis gazdasági tekintetben erősen elütő, de lelki tekintetben is más színezetű jelleggel. A nyugati határszélről Budapest helyett Kolozsvárra és a Székelyföldre kellett pillantását vetnie és az új kapcsolatnak Bukarest felé tájékozódnia, mely merőben idegen világot jelentett. Egyenesen elszedítő volt a többségi kiváltságról a kisebbségi sorsba való jutás, nem a régi nemzetiségi, hanem az új kisebbségi-nemzeti gondolkörbe való elhelyezkedés, mely in spe rokonszenves lehetőséget, in concreto borzalmas valóságot jelentett. Nagy megpróbáltatások következtek, kínos kérdések bukkantak fel. Egyfelől a gazdasági és szellemi leromlás, a repatriálások vérfolyása, a harmadosztályú állampolgárság méltatlan szégyene, a népszövetségi protektorátus csődje, a felekezeti internacionálék lagymatag közbelépése, saját tömegeink önző érdektelensége, a román szabadelvűség közönye, másfelől a szenvedő ellenállás várakozása és a polgári tevőlegesség közt való döntés, harc a földért-boltért-műhelyért-iskoláért, az eskü és hivatal-vállalás kérdése, a cionizmus, a többi kisebbséggel való viszony, a szervezkedés szövetségi vagy politikai pártalapon, a sajtó és irodalom ügye, a parlamenti paktumok és ellenzékeskedés közt való válogatás, a pártegység és demokratizálás kérdése, Genf és Bukarest közt való választás, a szervezett intézmények leépítése vagy konzerválása. Nem is soroltuk fel az összes nagy kérdőjeleket, mégis annyit soroltunk fel, hogy a pusztá megemlékezés rádöbrent megpróbáló kalandunk hihetetlen sokoldalúságára. Megbirkózhatik-e minden egyes esetben szerencsés okossággal egy olyan nemzet, mint az erdélyi magyarság, mely készületlenül fogadta a katasztrófát és mely régi jellege szerint a tömör szervezkedésre kevésbé hajlamosan csak lassan és ösztönszerűen tud hozzászólani az életbiztosítás feladataihoz?

Mégis hogyan helyezkedett el a négy válság szövevényeiben az erdélyi magyarság, mikor jól, mikor rosszúl? Erre a felelősség-gazdag nagy kérdésre próbálunk némi választ adni, az iránytű állását megállapítani, természetesen az olyan részletek kizárásával, amiket a politikai tapintat e pillanatban kifelé és befelé tilalmaz.

SPECTATOR